

ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Жанна Бойко,

*здобувачка кафедри цивільного права
Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого*

У статті досліджується місце й обґрунтовуються пріоритети прийомної сім'ї у системі форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: прийомна сім'я, форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, альтернативні, сімейні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Проблема сирітства в Україні, навіть у сучасних умовах економічного розвитку нашої країни, закріплення демократичних і правових засад державності, залишається злободенною. Про це свідчать статистичні дані щодо кількості дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування (соціальних сиріт) за останні роки в Україні. Так, протягом останніх десяти років загальна кількість дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, невпинно збільшувалася. Така невтішна статистика свідчить про необхідність постійних системних дій держави в напрямі подолання зростання сирітства в країні з метою забезпечення обов'язкової реалізації невід'ємних прав дитини, незважаючи на скрутні життєві обставини, в яких вона опинилася через позбавлення батьківського піклування.

У межах загальної побудови нової системи законодавства та державного управління, а також нової соціальної моделі розвитку суспільства на державному рівні вживається спектр заходів задля подолання проблеми сирітства як негативного соціального явища, зменшення кількості дітей, які за різних обставин передаються на виховання до державних виховних закладів. У цьому контексті неабиякого значення набувають доктринальні напрацювання теоретичних аспектів альтернативних сімейних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Мета цієї статті – визначення місця прийомної сім'ї у системі форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, дослідження деяких особливостей її формування та діяльності, переваг її застосування серед альтернативних форм влаштування дітей.

На законодавчому рівні держава закріпила пріоритетність концепції сімейних форм

влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування. Реалізація цієї концепції знаходить своє втілення у законах, державних програмах і заходах. Так, Указом Президента України від 18.01.1996 р. № 63/96 затверджена Національна програма «Діти України», яка визначила проблему соціального сирітства як надзвичайно гостру й актуальну, як проблему національного значення, що потребує першочергового вирішення. Пріоритетну роль у забезпеченні виходу з кризової ситуації, що склалася, відіграє сім'я як фундаментальний інститут, на якому базується механізм реалізації невід'ємного права дитини, закріпленого ст. 16 Конвенції про права дитини. Тому вона може розглядатись як основна у системі форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

У державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 1997 р. зазначалося, що діти, які утримуються у державних дитячих інтернатних закладах, істотно відрізняються від дітей, які ростуть у сім'ї. Так, імперичні реакції, що формуються у перші дні життя, задовго до того, як дитина навчиться відрізняти себе від інших, за відсутності сімейного оточення залишаються нерозвиненими, що впливає в майбутньому на її самооцінку. Відсутність у дитинстві досвіду життя в сім'ї негативно впливає на особисті якості людини, її характер. Навіть у найкращих дитячих будинках та інтернатах у дітей спостерігається не просто відставання у розвитку особистості. Інтенсивно формуються принципово нові риси, що допомагають пристосовуватися до життя в інтернатному закладі¹.

Вже у 1997 р., у межах реалізації зазначеної програми, Указом Президента України № 1153/97 затверджуються заходи щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які

¹Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 1997 року. – К., 1998. – С. 72.

залишилися без піклування батьків, започаткована робота з підготовки до проведення експерименту з влаштування дітей-сиріт на виховання в сім'ї громадян.

У 1998 р. в Україні на виконання постанови Кабінету Міністрів України № 241 за фінансової підтримки міжнародного фонду ЮНІСЕФ експеримент впроваджено на території Запорізької області. З 1999 р. проведення експерименту поширилося ще на 5 областей України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (в Автономній Республіці Крим, Львівській, Одеській Харківській областях і в м. Києві). Це свідчить про те, що проведення експерименту давало позитивні результати, що будь-яка сімейна форма виховання має пріоритетність перед влаштуванням дітей у державні заклади. Саме виховання дитини в сімейному колі дає їй можливість вирости всебічно розвинутою, цілісною та соціально адаптованою особистістю.

Слід зазначити, що впровадження нової форми влаштування дітей передбачає розроблення виваженої системи регулювання та побудову чіткої моделі діяльності кожного учасника таких відносин. Оскільки діяльність державних органів базується на принципах повної регламентації їх дій, а створення, підтримка та контроль за діяльністю прийомної сім'ї покладається на відповідні державні органи, надто важливим є створення системи норм, що враховують усі аспекти функціонування зазначеного правового інституту.

Проведення експерименту з заснування прийомних сімей у нашій державі було ефективним і виправданим. Експеримент став тим індикатором, який хоч і не повністю, але значною мірою виявив пріоритети та недоліки нової форми влаштування дітей, вказав на певні вади системи регулювання діяльності прийомних сімей. Так, стало зрозуміло, що недостатньо чітко визначені функції відповідних державних органів та установ, які брали безпосередню участь у проведенні експерименту, зокрема в частині організації прийомних сімей, їх утворення, подальшої підтримки прийомних сімей, їх фінансування поза фінансуванням фонду. Зокрема, п. 16 Положення про прийомну сім'ю визначено, що кандидатури прийомних батьків розглядаються експертною комісією, створеною при органі опіки та піклування, за висновками якої приймається рішення виконавчим комітетом відповідної ради про створення прийомної сім'ї. Але статус цієї експертної комісії, засади створення та діяльності окремо не були визначені. Також не визначені критерії, за якими можна приймати рішення про ступінь готовності батьків до прийняття статусу прийомної сім'ї. Тому виникали певні труднощі в організації підбору прийомних батьків, їх навчання, прийняття рішення щодо ступеня їх готовності стати прийомними батьками.

Адже природне бажання реалізуватись як батьки – це лише основа для прийняття рішення стати прийомними батьками. Створення ж прийомної сім'ї передбачає професійну діяльність батьків-вихователів. І в такій діяльності відповідальність і вимоги до умінь, знань, навичок вже розглядаються в іншій площині та мають бути досить високі.

Фінансування діяльності прийомних сімей згідно із спеціальними нормативними документами покладено на місцеві бюджети відповідних територіальних громад, у межах яких вони створені. Але, незважаючи на чітко регламентовані межі діяльності державних органів у формуванні планів бюджетних асигнувань і порядку витрачання бюджетних коштів, виникає нагальна необхідність розроблення системи норм, що визначають алгоритм діяльності кожного державного органу, який бере участь у реалізації фінансування діяльності прийомних сімей: щодо планування потреби в таких коштах, їх розподілу за категоріями тощо.

Проблемним для вирішення було та залишається питання щодо можливості створення прийомної сім'ї одним громадянином. Так, у багатьох випадках такий спосіб реалізації права на батьківство є для певних громадян чи не єдиною можливістю. Разом із тим мають бути враховані всі можливі аспекти захисту невід'ємних прав дитини, що й є найбільш важливою проблемою.

Це, звичайно, далеко не вичерпний перелік проблемних питань, що виникали та в подальшому виникатимуть у реалізації державою механізмів влаштування дітей, які опинились у кризових умовах, у сім'ї громадян. Але не можна заперечувати абсолютну пріоритетність сімейних форм влаштування з позиції реалізації невід'ємних природних прав як дітей, так і батьків, з позиції превалювання позитивних сторін таких форм у забезпеченні соціальних, економічних та інших державних гарантій для дітей, які залишилися без піклування батьків, та для громадян, які вирішили взяти на виховання дітей цієї категорії.

Заслужують на увагу характеристики інституту прийомної сім'ї через призму реалізації природних невід'ємних прав батьків і дітей, що підтверджують його пріоритетність:

- дитині забезпечується одне з найважливіших природних прав на виховання у сім'ї;

- дитина зберігає всі соціальні гарантії, передбачені за статусом сироти.

За умов, якщо це не суперечить її інтересам і правам, дитина не втрачає можливості знати своїх біологічних батьків, спілкуватися з ними у разі, якщо дитина позбавлена батьківського піклування, у випадках, передбачених законом;

- право на виховання у сім'ї набувають діти, які через вік і з інших підстав вже прак-